

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

10 (5) 2023

<https://doi.org/10.46868/atdd.2023>.

Derleme Makalesi | Review article

Geliş tarihi | Received: 17.09.2022

Kabul tarihi | Accepted: 22.06.2023

Yayın tarihi | Published: 25.10.2023

Fikret Alizade

<https://orcid.org/0009-0001-1644-383X>

Associate Professor , Baku State University, Azerbaijan, 0504111351@mail.ru

Atıf Künyesi | Citation Info

Alizade, F.(2023). Prag İşlevsel Okulu'nda W. Mathesius'un Yeri ve Rolü. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10 (5), 1729-1734.

Prag İşlevsel Okulu'nda W. Mathesius'un Yeri ve Rolü*

Öz

Bu makale, Mathesius'un dilbilimde her şeyden önce gerçek cümleler kurma teorisinin yazarı olarak tanındığını ortaya koymaktadır. Ancak yazarın dilsel mirası bununla sınırlı değildir. Çek dilbilimci, ana içeriği metodolojik olarak işlevsel dilbilgisi ile bağlantılı olan ve bugüne kadar ilgisini kaybetmeyen derin ve saygın bir dilbilim kavramını miras aldı. Mathesius, belirli bir içeriği ifade etmek için dilbilimsel araçlar arayan muhatabın – bu durumu konuşma göndericisinin gereksinimlerinden kaynaklanan işlevsel dilbilgisi olarak adlandırdı. Konuşmacının (veya yazarın) ilettiği içeriği anlamaya çalışan muhatabın gereksinimlerinden doğan gramer, anlamsal veya işlevsel olarak alıcı olarak temsil edilebilir. Seçkin dilbilimci, 1920'lerin ilk yarısında dilbilimdeki işlevsel yöntemin tarihsel ve bilimsel kaynaklarını amaçlı bir şekilde araştırmaya başladı. İşlevsel gramer anlayışı yıldan yıla artmasına rağmen, ilk fikirleri merkezi kalıyor ve derinleşiyor.

Anahtar kelimeler: İşlevsel gramer, W. Mathesius, Anlam, Biçim

The place and role of W. Mathesius in the Prague Functional School

Abstract

This article shows that Mathesius is recognised in linguistics first and foremost as the author of the theory of constructing real sentences. However, the author's linguistic legacy is not limited to this. The Czech linguist inherited a deep and respected concept of linguistics, the main content of which is methodologically connected with functional grammar and has not lost its relevance to this day. Mathesius called it functional grammar, which arises from the requirements of the addressee - the

* Bu makaleyi değerli hocam, meslektaşım, arkadaşım, manevi kardeşim, Türk dünyasının büyük bilim adamlarından Kamil Veli Narimanoğlu'na ithaf ediyorum.

speech sender - who seeks linguistic means to express a certain content. Grammar arising from the requirements of the addressee who seeks to understand the content conveyed by the speaker (or writer) can be represented semantically or functionally as receptive. In the first half of the 1920s, the eminent linguist began to purposefully investigate the historical and scientific sources of the functional method in linguistics. Although his understanding of functional grammar increases year by year, his initial ideas remain central and deepen.

Keywords: *Functional grammar, W. Mathesius, Meaning, Form*

Giriş

Wilem Mathesius (1882-1945), dilbilimde, her şeyden önce, fiili cümle inşası teorisinin yazarı olarak bilinir. Ancak onun dilsel mirası bununla sınırlı değildir. Çek dilbilimci, ana içeriği metodolojik olarak işlevsel dilbilgisi ile ilişkili olan ve günümüze olan ilgisini kaybetmeyen derin ve saygın bir dilbilim kavramını miras almıştır. Mathesius, muhatabın gereksinimlerinden kaynaklanan dilbilgisini işlevsel olarak adlandırmıştır. Bu dilbilgisi, Y. Phillips'ten sonra onomasiyolojik veya başka bir terminolojide ifade edilirse, işlevsel-ifade edici olarak adlandırılabilir. Konuşucunun (ya da yazarın) aktardığı içeriği anlamayı amaçlayan muhatabın gereksinimlerinden kaynaklanan dilbilgisi, anlamsal ya da işlevsel-alıcı olarak sunulabilir. Önde gelen dilbilimci, 1920'lerin ilk yarısında dilbilimdeki işlevsel yöntemin tarihsel ve bilimsel kaynaklarını amaçlı olarak araştırmaya başladı. Onomasiyolojik dilbilgisinde ilk deney 1922'de F. Bruno tarafından "Düşünce ve Dil" kitabında yapılmış, ertesini yıl, Mathesius, "Cümlelerin özü hakkında birkaç kelime" makalesini yazmıştır. Süreç içerisinde 1924 yılında O. Yespersen'in "Felsefe ve Gramer" kitabı yayımlanmıştır. Bu bağlamda yazar Morfolojik=biçim-anlam yaklaşımına ek olarak, sözdizimsel=anlam-biçim yaklaşımını da ele almaktadır (Mathesius, 1967).

1920'lerin ilk yarısında dilbilgisine böyle bir yaklaşım, onomasiyolojik veya işlevsel-ifade edici olarak adlandırılabilir. Bu nedenle, ana yönü, ifade edilen görüşün gereklilikleri ile ilgilidir. Böyle bir yönün ortaya çıkması, bilimsel ve tarihsel gerekçesini gerektiriyordu. Mathesius, yine "Dilbilim araştırmalarında yeni eğilimler ve eğilimler" adlı makalesiyle dönemin taleplerine de cevap vermektedir. Bu, Mathesius 'un dilbilim tarihi üzerine de ana çalışmasıydı. Dilbilimci, burada bazı hükümlerden uzun zaman önce bahsetmiş ve bunları daha sonra sistematize ederek tamamlamıştır.

1.Mathesius ve Dilbilim

Mathesius bu eğilimi gelenekle karşılaştırır. Ünlü yazar, "Geleneksel dil araştırması yöntemi", formun her zaman incelenen bilinen bir özne-nesnenin başlangıç noktası olarak alınması anlamında biçimsel olarak adlandırılabilir; ve bu nedenle anlam veya işlev, formlar bulunacak bir şey olarak tanımlanabileceğini belirtir.

Mathesius'a göre böyle bir gelenek, filolojinin uzun süre eski metinleri benzersiz bir şekilde açıkladığı ve bunun sonucunda dinleyici ve okuyucunun bakış açısıyla bağlantılı olduğu gerçeğiyle bağlantılıdır. Böylece gerçek hayatta uygulanan biçimsel yöntem ile dinleyici yöntemi örtüşürmektedir.Yazar, formların geleneksel yorumunun aksine, modern dilbilim, anlam veya işlevi bir çıkış noktası olarak ortaya koyup; bunların hangi yollarla ifade edildiğini bulmaya çalışmaktadır. Bu, düşüncelerini ifade etmek için dil biçimleri arayan konuşmacının veya yazarın bakış açısını da bize anlatmaktadır.”(Mathesius, 1967).

Mathesius XIX. yüzyıl dilbilim tarihinde birinci dalı, genetik-karşılaştırmalı ya da Bopp okulu olarak adlandırırken, ikincisini o dönem için anatomik-karşılaştırmalı ya da Humboldt okulu olarak sunmaktadır. Bu bağlamda yazar, “Geleneksel (yani Bopp – F.A.) karşılaştırmalı dilbilimi, ilgili dillerin analiziyle sınırlı olarak görmektedir. ” (Mathesius, 1967).

Onomasiyolojik dilbilgisi alanında çalışmaya başlayan ve bu sahada önde gelen bir dilbilimci olan Humboldt, bu süreçte iki özelliğe odaklanarak: Senkronizasyon ve onomasiyoloji, statik ve işlevsel bir yaklaşım biçiminde düşüncelerini ortaya koyar. 1911 gibi erken bir tarihte Mathesius, yalnızca dil ve konuşmayı değil, aynı zamanda statik (eşzamanlılık) ve dinamikleri (artzamanlılık) ayırt ettiği, "Dil tezahürlerinin iç olasılıkları hakkında" bir makalesini yayınlar. Düşünür, F. Saussure'ün önünde cesurca sistematik-dilsel ve eşzamanlı bir pozisyon alarak düşüncelerini savunur. Doğal olarak Saussure'ün "Genel Dilbilim Kursu", "yeni dilbilim" in kaynaklarından birini ortaya koymaktadır. Mathesius'a göre, bir dizi bilim adamı gramerin gelişimine ve onomasiyolojik yaklaşımına paha biçilmez bir katkı yapmıştır. Her şeyden önce, Saussure'den önce "dil işlevleri fikrini" öne süren İ.A. Baudouin de Courtenay'dır (Mathesius,1960).

Ek olarak, yirminci yüzyılın başlarında gramer durumları hakkında onomasiyolojik görüşlerin geliştirilmesinde, stilistik alanda (K. Fossler, F. Schur, L. Spitzer ve S. Balli), onomasiyoloji sahada (G. Schuhardt) ve son olarak, onomasiyolojik gramer alanında ise (F. Bruno), O. Yespersen) literatürü zorluyordu. Bu konularla ilgili olarak Mathesius ise düşüncelerini, “Geleneksel dilbilim okulunun konuşmacıyı odaktan uzaklaştıran, genel olarak kabul edilen ifade araçlarının incelenmesiyle sınırlı olduğu biçiminde ortaya koymaktaydı.

Bu aşırı nesnelci dil kavramına bir tepki olarak, aşırı öznelci bir dilbilim okulu ortaya çıkmıştır. Bunun ana destekçisi ve propagandacısı K. Fossler'di. W. Humboldt ve B.Croche'un fikirlerinden beslenen bu okul, dil ifadesi eylemini bireysel, sanatsal yaratıma benzeterek düşüncelerini geliştirmiştir (Mathesius, 1960). Sh.Balli, işlevsel dilbilgisine daha yakındır. 1909 gibi erken bir tarihte, araştırma düşüncesinin düşüncenin gerçeklerinden ifadenin gerçeklerine hareketini tahmin eden bir tanımlama yöntemi önerdi. Balli şöyle söyler: “Dolayısıyla tek rasyonel yöntem, belirli bir dili konuşanların zihinlerinde yaşayan mantıksal kategorileri ve ilişkileri bir başlangıç noktası olarak almaktır. Amaç, dilin konuşanların takdirine bıraktığı kavramların, kategorilerin ve ilişkilerin ifadesi için her yolu bulmak ve tanımlamaktır”(Sh. Balli, 1961). Bu ifadeler konunun farklı bakış açılarıyla ele alındığını bize göstermektedir.

Sonuç

Mathesius, biçem-bilimi iç dilbilimden ayırmış ve iç dilbilimin biçem-bilimden yararlanması gerektiğini söylemiştir. Dilbilimsel analiz her zaman kelimelere ve cümlelere dayanır. Tüm işlevsel dilbilgisi sistemine gelince, iki dilli etkinliğin, yani yalın ve sözdizimsel etkinliğin analizine dayanmalıdır. Buradaki amaç, verilen adları sözdizimsel bir ilişkiye getirmektir. Böylece, kelimenin öğretisi, onomasiyolojik çeşitliliği, işlevsel dilbilgisine yansır. Bu durumda Schuhardt'ın onomasiyolojisi o gramerin kaynakları arasında kendine yer bulur. Bruno'nun dilbilgisinin genel işlevsel-anlatımsal yönünü kabul eden Mathesius, burada malzemenin sistemleştirilmesinin altında yatan yapısal şemayı kapatmadı. Bruno, duygusal içeriğin beş nesnesini – anlayış alanını ayırt etti.

Otto Jespersen'e göre, sağlam bir dilbilgisi sistemi, iki yönlü bir yaklaşım ilkesine dayanıyorsa oluşturulabilir: Ya biçimden anlama geç (bu morfoloji tarafından yapılır) ya da anlamdan biçime (nesne budur) sözdizimi) (Mathesius, 1967). Araştırmasında esas olarak sözdizimine, yani işlevsel dilbilgisinin onomasiyolojik yönüne odaklandı. Böylece Jespersen, XX. yüzyıl dilbiliminde dilbilgisine onomasiyolojik yaklaşımın kurucularından biri oldu.

Mathesius, Jespersen,'in "Fundamentals of English Grammar" adlı kitabını eleştirdi. Jespersen, gramer olgularını en ince ayrıntısına kadar inceleyen çok değerli bir kitap yazmış olmasına rağmen, gramer sisteminin bir analizinin olmadığını yazmıştır. Bilinen tüm dillerin sistemi ifade için değil, esas olarak iletişim için yaratılmıştır. Her ifade iki eylemden oluşur. Bu eylemlerden biri olarak somut ya da soyut gerçekliklerden alınan pasajlar, konuşanın dikkatini önce onlara çekmek, sonra da dilin söz varlığıyla tamamlamak için seçilir. İkinci perdenin özü,

gerçekliğin seçilmiş parçalarını ifade eden dil göstergelerinin organik bir bütün oluşturacak şekilde birbirleriyle etkileşime girmesidir (Mathesius, 1960).

Mathesius, Bruno'nun ve Jesperse'in dil malzemesini sistematize etme yöntemlerini kabul etmese de, bu bilim adamlarını işlevselciler listesinden çıkarmadı; çünkü bu dilbilimcilerle olan anlaşmazlığı, işlevsel dilbilgisinin onomasiyolojik doğasına zarar vermedi. Bu nedenle, Mathesius'un kendisi gibi Bruno ve Jespersen, XX. yüzyılın ilk yarısının dilbilgisindeki işlevsel ifade eğiliminin temsilcileri olarak kabul edilmelidir. Aktif dilbilgisi teorisyenleri Sh. Balli, G. Guillaume ve L.V. Şerba ayrıca I. Meshshaninov gibi bilim adamlarının isimlerini de içermelidir.

Bu eğilimin sonraki tarihi tek bir satırda gelişmedi: Bu yönde bağımsız olarak çalışan bilim adamları vardı. Birçoğu (örn.L. Weisgerber gibi) bu yönelmeye yaklaşımadan kendi kavramlarını geliştirdiler. Genel olarak, XX. yüzyılın ikinci yarısında, birbirinden önemli ölçüde farklılık gösteren onomasiyolojik teoriler geliştirildi. Örneğin, L. Tenyer'in stemmatik dilbilgisi, L. Weisgerber'in inhalerist dilbilgisi, M. Dokulil'in onomasiyolojik kelime oluşturma, M. Halliday'in sistematik dilbilgisi, A.V. Bondarko'nun işlevsel-anlamsal alan dilbilgisi vb. bunun açık bir örneğidir. Mathesius, çalışmasına işlevsel-anlatımsal eğilim üzerine başlamış olsa da, modern dilbilimde tarihsel-bilimsel temelinin olmaması, birleşik bir görüşün olmamasından kaynaklanıyordu.

Kaynaklar

- Bally, C. (2001). Frantsuzskaya stilistika. Moskva: Editorial URSS. (Eserin orijinali 1961'de yayımlandı)
- Mathesius W. O (1911).potentsionalnosti yavleniy. Prajskiy lingvisticheskiy Krujok. M.(1967).
- Mathesius W. O. (1936). sistemnom grammaticheskom analize. Prajskiy lingvisticheskiy krujok. (1967).
- Mathesius W. (1931). Kuda mi prishli v yazikoznaniy?
- Zvegintsev V.A. Istoriya yazikoznaniya XIX-XX vekov v ocherkax i izvlecheniyax. C.2. (1960).